

کریکاران و یاسای کار له کوردستاندا

قادر رهشید

کریکاری نه قابیی دیرین

سالانیکی زوره کریکارانی کوردستان به ته مای یاسایه کی کارن که به شیوه یه کی نه ووتو گونجاو بییت و مافه کانیاں بپاریزیت له تالای خواهنکار و له یاسای کار کون و به سه رچووی به زور سه پینراو به سه ریاند له لایه سهندیکای ملکه چی سر به رژیمه وه و ریگه یان بدری به نازادی و دیموکراتییانه له ریگای سهندیکای راسته قینه ی خویانه وه داکوکی له خواستی چینایه تی خویان بکن و گورانکاریه ک بکری له پرووی مافه نابوری و کومه لایه تبیه کانیانه وه.

له پاش راپه رینه شکوداره که ی ئاداری 1991 به هاوکاری نه بهردانه ی چینی کریکاران ، باشوری کوردستانی به عیراقه وه لکاو نازاد کرا و سهندیکا داتا شراوه کانی کریکاران و چین و تویره کانی تری سر به رژیمی به عس له گورنران و نه مان ، به لام چینی کریکارانی هه میشه چه وساو هی تینوی رزگاری و دیموکراتیی ، نه و ده رفه تیه یان بو نه ره خسا که بتوانن سه ره خویی ریخراوه یی سهندیکایی خویان بپاریزن و بینه خواهنی سهندیکای راسته قینه ی خویان و بتوانن گورانکاریه ک له (یاسای کار ژماره 150 ی سالی 1987) دا بکن و له مهرگه ساتی بیکاری و چه وسانه وه ی خواهنکار و کارگه چا و چنۆکه کان رزگاریان بی و بینه هیژیکی کاریگر و ده سترپویشتووی گه له که یان له برپاردانی چاره نویسی خویان و چۆنیتی حوکمرانیتی ولاته که یان.

نه وه بوو له دوای راپه رینه وه به ره یه کی سهندیکای کریکارانیان له نوپنه رانی کریکارانی حیزبه کانی به ره ی کوردستانی دامه زاند و بووه سیستمیکی هه تا هه تایی بو یان. بو راستیی نه م باسه ، کاک ههنگاو عه بدولا خان سه روکی یه کیتی گشتیی سهندیکا کانی کریکارانی کوردستان ، له گفتوگۆیه کدا له گوڤاری گولان ژماره 376 ، 2002/4/4 دا ئه لی: (له دوای راپه رینه مه زنه که ی به هاری 1991 دا سهندیکا کانی کریکارانی کوردستان به شیوه یه کی به ره بی دهستی به کاره کانی کرده وه تا کو ئیستاش نه م سیستمه به ره یه له کارکردنی سهندیکا کانی کریکاراندا چ وه کو (یه کیتی گشتی سهندیکا کانی کریکارانی کوردستان) و چ وه کو یه کیتی سهندیکا کانی کریکارانی پاریزگان و اتا لقه کان له کارکردن به رده وامن).

جا نه م سیستمه ی که بو فلان حیزب نه وه نده کورسی و بو فلانی تر نه وه نده کورسی ، نه مه خوی له خویدا ده سترپوه رانیکی راسته و خوی نادیموکراتییانه بوو له مافی ره وای کریکاران و ریخراوه که یاندا ، له ده سترپوه سهر به خویی و نازادی دیموکراتیی کاری نه قابه گه رییان بوو ، وابه سته کردنی چاره نویسی سهندیکا کانیان بوو به خواستی حیزبایه تی ته سه که وه ، بو یه نه بینین له پاش راپه رینه وه تا نه مرپو هیچ گورانکاریه کی نه ووتو له باری گوزه رانی و کومه لایه تی کریکاران و یاسای کار و نازادی و دیموکراتیی ریخراوه بیان وه ک پیویست به دی نه کراوه.

بۇ نمونە ئەو ياساى كارە ناپەوايەى كە پۋژىمى بەعس لەسالى 1970 و 1987 دا بە بى خواست و ويستى كرىكاران سەپاندوويەتى بە سەرياندا ، تا ئەمپۇش لە لايەن ھەردوو حكومەتەكەى باشورى كوردستانەوہ پەپرەو ئەكرى!

ئەمپۇ لە كوردستاندا پۋژەى بىكارىي لە پىزى كرىكاراندا دەيان ئەوئەندەى جاران زيادى كر دووہ! . دەركردى بە بى ھۇ و بە ئارەزوو بەردەوامە ، موچەى كرىكاران لە ئاستى دابىنكردى بۋژىوى پۋژانەدا نىە ، بەلكوو بە پىي ئارەزوومەندىتى خاوەن كارەكانە .

كرىكارانى كەرتى گشتىي واتە حكومىي بە پىي ياساى كارى سەردەمى بەعس ، ھەرەك فەرمانبەر مامەلەيان لەگەلدا ئەكرىت! . كرىكاران لە پۋژەى سەندىكاكانيانەوہ ئاگان لە دەستكەوت و چۇنىتى دابەشكردى داھاتى ھەردوو حكومەتەكەيان نىە ، تەنانت بىئاگان لەو بەرھەمەى كە لە ئەنجامى كارى پۋژانەى خۇياندا زياد ئەكات لە كارگەكانياندا ، تا بەو پۋژەى زيادبوونەش واتە ئەو قازانجەى خاوەنكار دەستى ئەكەوېت ، كرىكارەكانىش بتوانن بەپىي ياسا داواى زيادبوونى موچەى خۇيان بكن ، ھەرەك لە زۇربەى ولاتانى دنياىدا باوہ .

سەندىكاكان ناتوانن دەركردى بە بى ھۇ و بە ئارەزوو پابگرن! ھەرەھا ناتوانن دەستىوہردانى خاوەنكارگەكان پابگرن لە ھەردوو (كەرت)كە و كەرتى تىكەلاودا ، لە كارى نەقابەگەرىي كرىكاران و لە پىشلىكردى خواستەكانيان كە لە سنورى ملكەچىيش تىپەپىوہ!

كاك ھەنگاۋ لە چاوپىكەوتنەكەيدا ، بۇ دانانى پۋژەى (ياساى كارى نوئى ئامازەى بۇ نوپنەرانى پەرلەمان و ئەنجومەنى وەزيران و وەزارەتى تەندروستىي و دارايى و ئابورى و بەرپوہبەرايەتى گشتىي كار و دابىنكردى كۇمەلايەتى و مامۇستايانى زانكۇكان و نوپنەرانى ژورى بازركانىي و خانەنشىنەكان و گەلى لايەنى تر كر دووہ و دوو نوپنەرى سەندىكاي كرىكارانىشى خستووہتە پالپان . ھەرەھا ئەلى : (وابۇ 6 مانگ ئەچى پۋژەى ياساى كارو پۋكخستنى سەندىكاكانى كرىكارانى كوردستان خراوہتە بەردەم پەرلەمان و ھىشتا برپارى لەسەر نەدراوہ ، وەختى پۋژەكە لە پەرلەمان تەواو بوو ئەوسا بە شىوہبەكى ياسايى و پەسمى مامەلە لەگەل حكومەت و لايەنە پەيوەندارەكان ئەكرىت ..).

شايانى باسە كە لىرەدا سەرنج بۇ دوو خاك پابكىشين :

- زۇرينەى نوپنەرانى ئەو چىن و توپۇ ناوبراوانە ئەوئەندە پەيوەندىي و شارەزايان بە ياساى كارەوہ نىە و ئەم فرە لايەنىيەش ماناى ئەنجام نەدانى پۋژەكەيە ، دانانى ياساى كار بۇ كرىكاران پەيوەندىي بە زانايان و پسپوران و شارەزايان و ياساناسان و نوپنەرە راستەقىنەكانى سەندىكاكان خۇيانەوہ ھەيە! ئەو نوپنەرانەى كە بە ويستى كرىكاران خۇيان ھەلبۇزىررابن ، نەك بە خواست و برپارى حىزبەكان! وەك ئەو سىستەمەى كاك ھەنگاۋ باسى كر دووہ و تا ئەمپۇش ھەر پەپرەو ئەكرىت! .

- وا بۇ 11 سال ئەچىت كوردستان پزگارى بووہ لە دەسەلاتدارىتى پۋژىمى بەعس ، بەلام ھەر وەك دەرئەكەوېت لە لىدوانەكەى كاك ھەنگاۋدا ، تا ئىستاش ھىچ پەيوەندىي و مامەلەيەكى پەسمى نەكراوہ لەگەل خاوەنكار و حكومەتى ھەرپىمدا كە (بەرىرسى كەرتى گشتىيە) و تارادەيەكىش كەرتى تىكەلاو ، واتە گرتەكانى كرىكاران وەك

خۇيان ماونەتەۋە و چاۋەپوانى بېرىرى پەرلەمانن!

ئايا ئەم دواخستن و پشتگويۇخستن و چاۋەپوانكردنەى ئەۋەندە سالە بۇ دانانى ياسايەكى نوپى گونجاو ، راستە؟. ئايا پەيۋەندىيى نىيە بە بەرژەۋەندى خاۋەنكارەۋە؟ درېژەدان نىيە بە چەوسانەۋە و قوربەسەرىيى چىنى كرىكار؟ ئەۋ حىزبانەى دەسەلاتدارن يا بېدەسەلات كە راستەوخۇ يان ناراستەوخۇ خۇيان بە نوپنەرانى چىنى كرىكاران و چەوساۋە و ھەژار دائەننن! بەلام لە ئاستى ئەم دياردەيەدا بېدەنگن و گوپى خۇيان كىكردوۋە و جېدەستيان ديار نىيە!! ھەر بۇيە رېژەى كرىكاران لە رېزەكانياندا بە رېژەيەكى كەم ئەبىنرېن.

لەم سالانەى دواييدا ياسا و سەندىكاي نوپيان دامەزراند بۇ رۇژنامەنوسان ، پزىشكان ، سەيدەليپەكان ، مامۇستيان ، ئەندازياران ، پارېزەران ، ھونەرمەندان و چەند پېشەيەكى بۇرجواى ترا! بەلام بۇ كرىكاران و جوتياران لە ئاستى ياساى كار و ياساى چارەسەرى كشتوكالدا بە خواست و ويستى خۇيان ھېچ نەكرا!. لېرەدا مەبەست و بەرژەۋەندىكە زۇر بە زەقىيى دەرئەكەۋپت كە تا چ سنورېك چىنە بالادەستەكە بە سەرىدا زالە و خاۋەنپىيارە و بېرىارەكانىش رەۋاجى ھەيە.

ئەمپۇ چىنى كرىكار لە تەۋاۋى ولاتانى دنياىدا لە كېشەيەكى چىنايەتى سەخت و دژۋاردايە لەگەل ئەۋ خاۋەنكارانەى جلەۋى ھوكمپرانىيان گرتوۋەتەدەست و ئەۋانەش كە لە دەرەۋەى دەسەلاتن ، لە ھەۋل كۇشش و دانانى پلانى بەردەۋامدان بۇ راۋانان و گرتن و دەرکردنى كرىكاران و لەخشتەبردنى سەركردەكانى سەندىكاكان و ھەلپەى سەپاندنى ياسايەكى كارى ئەۋوتۇ ئەكەن كە بەرژەۋەندەكانى خۇيانى تىادا پارېزراۋبېت و چۇك بە سەندىكاكان دابدەن و رېگاي مانگرتن و كۇبۋونەۋەى گشتىيى و خۇپېشانندان و چالاكىيى و تېكۇشانى چىنايەتى كرىكاران لاۋاز بكەن ، ھەر ەك لەم دوايىيەدا لە ئىتاليا پرويدا كە ھوكمەتى بەرلىسكۇنى ويستى ئەۋ پاراگرافە لايىبات لە ياساى كاردا كە (خاۋەنكار بۇى نىيە بە بى ھۇ كرىكار دەرېكات) ، واتە بە لابرندى ئەۋ پاراگرافە ئىتر دەرگا ئاۋالە ئەبېت بۇ خاۋەنكارەكان كە بە ئارەزۋى خۇيان و بە بى ھۇ كرىكاران دەرېكەن لە كارگەكانياندا ، ئەمەش بوۋە ھۇى كوشتنى ئەۋ پروفېسۇرەى كە ئەۋ پېشنىبازەى كرد بۇ بەرلىسكۇنى و لە لايەكى تىرېشەۋە گەرەترىن مانگرتن و خۇپېشانندانى كرىكاران كرا و زىاتر لە سى مىليۇن كرىكار بەشدارىيان تىادا كرد و لەۋانىش ئەۋ يەكېتى سەندىكاي كرىكارانەى كە سەر بە بەرلىسكۇنى خۇيەتى.

لە ولاتە عەرەبىيەكانىشدا ئەم دياردەيە زۇر بە زەقتەر رەچاۋ ئەكرى ، تەۋاۋى سەندىكاكانى كرىكارانيان بە ياساى كارېشەۋە كردوۋەتە ئامپىرىكى وابەستە و ملكەچى رۇژمەكانى خۇيان.

كاك ھەنگاۋ ئەلى: (لېرەدا دەتۋانين بلىين سەندىكا ئەگەر لە چۋاچپوۋەى ياسايەك و بە پالېشتى ھوكمەت نەبېت ناتۋانېت پارېزگارى لە مافى كرىكاران بكات. ھەرۋەھا بۇداكۆكى كردن لە مافەكانى كرىكاران ھاۋسەنگ و يەكسانىيى لە كاردا ەك... ئەۋانە ھەمو بە دامەزراندنى نوسىنگەكانى كار ، كە ئەمەش بە پشتىۋانى و ھاۋكارى تەۋاۋى ھوكمەتى ھەرېمى كوردستانەۋە دەبېت).

ئەمەى كاك ھەنگاۋى سەرۋكى يەكېتى سەندىكاكانى كرىكاران ، فەلسەفەيەكى نوپى نىيە كە ياساى كار و تەۋاۋى سەندىكاكانى كرىكاران ئەبى لە چۋاچپوۋەيەكى وادا بن كە ھوكمەتى ھەرېم يارىدەدەريان بېت! نەك ياسايەك

بیت له چوارچپوهی توانا و خواست و ئاره‌زوومه‌ندیتی کریکاران خویاندا بیت! ئەمەش بەو مانایه دیت که ئەبێ یاسای کار و سەندیکاکان لەژێر ئاره‌زوومه‌ندیتی حکومه‌تی هەریمی کوردستاندا بن تا بە پالپشتیی ئەوان سەندیکاکان بتوانن خواسته‌کانی کریکاران بەدیبهین! دیاره کاک ههنگاو ئاگاداری میژووی کار و تیکۆشانی ئاشکرا و نهیانی چینی کریکارانی کوردستان نیه که له نزیکی 50 ساڵ له‌مه‌وبه‌روه واته له سالی 1953 وه چۆن زۆربهی کریکاران به کاری نه‌قابه‌گه‌ریی نه‌یانیان ، دور له نوسینگه‌کانی کاره‌وه ، دور له خواست و ئاره‌زوومه‌ندیتی خاوه‌نکار و حکومه‌ته‌وه ، توانییان ده‌رکرنی به‌ئاره‌زوو و که‌م‌کردنه‌وه‌ی ماوه‌ی کار و زیادکردنی موچه‌ی رۆژانه و دامه‌زراندنی کریکاران له رێگه‌ی نه‌قابه‌ نه‌یانییه‌کانیان‌وه و یارمه‌تی مادیی بو کریکارانی بیکار دا‌بینکه‌ن و رۆڵیکی کاریگه‌ر بگێرن بو گۆرپینی یاسای کاری ژماره 72 ی سالی 1936 و چه‌سپاندنی کاری نه‌قابه‌گه‌ریی ئاشکرا بو کریکاران ، دور له ده‌سه‌لات و ده‌ستتپوه‌ردانی خاوه‌نکار و حکومه‌تی شای سه‌رکوته‌که‌روه .

بو به‌دیبه‌یانی ئەم ده‌ستکه‌وتانه‌یان رێگای مانگرتنیشیان گرتوه‌ته‌ به‌ر ، وه‌ک مانگرتنه‌ به‌ناوبانگه‌که‌ی کریکارانی نه‌وتی که‌رکوک له‌سالی 1946 له گاورباخی و شوڤیره‌کان و نانه‌واکان و به‌رگدرووه‌کان له سالی 1953 دا له سلیمانی و ده‌یان چالاکیی تری کریکارانی کوردستان .

نابی ئەمرۆ ئیمه‌ی چینی کریکار له کوردستاندا ئەو ئەزمونه له بیر بکه‌ین یان ئەوه‌ش فه‌رامۆش بکه‌ین که ئیستا هه‌ردوو حکومه‌ته‌که‌ی هەریمی کوردستان به‌شیک نه‌بن له‌و کیشه‌ی چینایه‌تییه له‌گه‌ڵ چینی کریکاردا له‌به‌رئه‌وه‌ی ئەو دوو حکومه‌ته له‌په‌رسراو و خاوه‌نی که‌رتی گشتیی و تا راده‌یه‌کیش که‌رتی تیکه‌لاون ، واته له دوو سه‌نگه‌ری جیاوازا‌دین .

هیچ حکومه‌تیک له‌م دنیا‌یه‌دا پێخۆش‌حال نیه و نایه‌و‌یت یاسایه‌کی گونجاوی سه‌رکه‌وتوو بو چینی کریکار بپه‌خسیت و کریکاران ببنه‌ هێزیکه‌ی به‌توانای دا‌کوکیکه‌ر له‌ خه‌باتی ئابوری و کۆمه‌لایه‌تیدا و سه‌رکه‌وتووبن له‌ ئەرکی نه‌قابه‌گه‌ریی خویاندا .

ئەو حکومه‌تانه زۆر بپه‌رحمانه‌ بیر ئەکه‌نه‌وه و سه‌ودا ئەکه‌ن که کریکاران له هۆشیاریی چینایه‌تییه‌یان بپه‌ش بکه‌ن و وه‌ک رۆبۆت کاریان ته‌نیا ئەرکی جپه‌جپه‌کردن بێ و بپه‌هه‌ست بن .

ئەو سەندیکا‌یانه‌ی به‌ته‌مای هاویکاریی حکومه‌ت بن بو به‌دیبه‌یانی خواسته‌ چینایه‌تییه‌کانیان ئەبێ به‌ بێ شیو سه‌ربنپه‌وه .

تا ئەمرۆش کریکارانی که‌رتی گشتیی (حکومی) له کوردستانی ئازادکراودا به‌ یاسای کاری ژماره 150 ی سالی 1987 وه‌ک فه‌رمانبه‌ر مامه‌له‌یان له‌گه‌ڵدا ئەکریت و چاره‌نوسی مافی په‌وای چینایه‌تیان نادیاره! ئەمەش له‌ خۆیدا چاو پۆشینیکه له مافی په‌وای کریکاران و دور خسته‌نه‌وه‌یانه له تیکۆشانی چینایه‌تیان .

بو چاره‌سه‌ری ئەم گرفتانه مه‌رجه که کریکاران له سه‌رانسه‌ری کوردستانی ئازادکراودا کۆنگره‌ی سه‌ربه‌خۆی خۆیان ببه‌ستن و به‌ یه‌ک ده‌نگ و یه‌ک بازوو به‌پیی و یست و خواستی خۆیان به‌ هه‌لبژاردنیکی ئازاد و دیموکراتییانه نوپه‌رانی راسته‌قینه‌ی خۆیان هه‌لبژێرن بو سه‌رکردایه‌تی سەندیکا‌یه‌کی یه‌کگرتوو و له‌و کۆنگره‌یدا پرۆژه‌ی یاسای کار ده‌ستنیشان بکه‌ن بو لیژنه‌ی بالای یاساناسانی په‌یوه‌نددار و بد‌ریته‌ په‌رله‌مان ، هه‌روه‌ها دور

مانگرتن و كۆبۈنەۋەي جەماۋەرىيەۋە خواستەكانيان ئەنجام ئەدرى ، ئەمە خۆي لە خۆيدا رېپازىكى سىياسىيە و ئەبى پىشتىگىرىيان بكرى ، ھەرۋەھا لە ھەموو رووداۋىكى سىياسى عادىلانەدا كە لە بەرژەۋەندى گەلدا بوو بى ، كرىكاران و سەندىكانيان ھەمىشە لە رىزى پىشەۋەي قوربانىيەكاندا بوون و دلسۆزىي و خەمخۆرىي خۆيان نواندوۋە .

بە بۆنەي يەكى ئىيارى پىرۆزەۋە لە تەۋاۋى شارەكانى سویدا كرىكاران و ئەو چىن و توپزانەي خۆيان بە خەمخۆرى كرىكاران ئەزانن ، يان ئەو حىزب و سەندىكا سەربەخۆ و جىياجىيانە لە چەندان گۆرەپانى شارەكاندا رېپىۋانى خۆيان ساز ئەكەن و جەماۋەرىكى زۆرى ترى دۆستى كرىكاران لەگەلئاندا دروشمەكانى خۆيان بەرژەكەنەۋە و پر بە زارىان ھوتاف ئەكىشن ، بەشېك لەو دروشمانەش كە پەيوەندىي راستەوخۆي بە داخۋازىيەكانى كرىكارانى سویدىشەۋە نىيە بەرز ئەكرىتەۋە ، بۆ نمونە : مەرگ و نەمان بۆسەدام و شارۆنى تاوانبار و ئەم دىكتاتورانە بدرىنە دادگای نىۋنەتەۋەبى ... خەلكە لىقەۋماۋەكانى ولاتانى ترىش بۆ داخۋازىيە رەۋاكانى خۆيان بە ھەمان شىۋە چالاكىي ھەمەجۆرە ئەكەن ، ئەم دىاردەيە لە ھەموو ئەۋرۇپادا باۋە ، بەلام لە كوردستانى ئازادكراۋ و دىموكراتى ئىمەدا ئەم دىاردەيە بەو شىۋەيە رەچاۋ ناكرى كە حىزبەكان و سەندىكاكان بە خواستى خۆيان لە ھەموو شار و شارۆچكەكاندا ۋەك مافىك بە ئازادىي رېپىۋان و كۆبۈنەۋە و ئاھەنگى جىياجىاي سەربەخۆي خۆيان سازبەكەن و سكالای خۆيان رابگەيەنن .

چىنى كرىكارانى كوردستان چىنىكى ھۆشيارە و خاۋەنى ئەزمونىكى تىكۆشانى چىنايەتى دور و درىژى سەخت و خويناۋىي خۆيانن و ئەو راستىيەش باش ئەزانن كە ماف ئەسەنرى و نادرى .

زۆر جار برا نوسەرەكانمان لە لاپەرەكانى رۆژنامەكاندا داكۆكىي لە گرتەكانى كرىكاران ئەكەن ، بەلام زۆرەي ناۋەرۆكى نوسىنەكانيان خۆي لە ئەسلى گرتەكانيان نادات و پرۆژەيەكى واقعىيانە و بابەتىيانە بە پىي بارودۆخى ئەمپۆي ولات ناخەنە بەردەم پەيوەندداران .

تېبىنى : ئەم وتارە نىرراۋە بۆ گولان و تا ئىستا بلانۋەكراۋەتەۋە بۆيە وا لىرەدا بلاۋى ئەكەمەۋە .

2002-4-15